

A tanzániai könyvtár- és dokumentációügy fejlesztésének stratégiai és taktikai problémái

Tanzánia könyvtárügyével a szakirodalom a közelmúltban előszeretettel foglalkozott és foglalkozik ma is, talán azért is, hogy az itteni tapasztalatokból a többi, hasonló szinten álló fejlődő ország is meríthessen.

Ezek az írások azonban többnyire nem nyújtanak hű képet a valóságos állapotokról. Az elmúlt két évtizedben végrehajtott intenzív könyvtárfejlesztés ellenére az eredmények elkeserítőek: a jelentős hazai és külföldi anyagi, valamint erkölcsi és politikai támogatás ellenére a könyvtári szolgáltatások az ország népességének 99%-ához nem jutnak el.

Tanzánia könyvtárügyének fejlesztési tervét az 1960-as ún. *Hockey jelentés** alapozta meg, majd 1963-ban ismét Mr. Hockeyt kérték fel a Könyvtári Törvény (Tanganyika Library Services Board Act) kidolgozására.

A Hockey kidolgozta séma a csúcstól lefelé haladva előbb a Nemzeti Központi Könyvtár (National Central Library), majd a regionális, a körzeti, végül a falusi könyvtárak szervezését irányozta elő. A reprezentatív új könyvtárak már eleve a magasan művelt középosztálynak kedveztek, de amikor a művelt kisebbség zömét képező európai és indiai emigránsok Nyugat-Európába illetve Észak-Amerikába távoztak, a könyvtárhasználat a minimálisra zsugorodott.

A művelt kisebbségre építő Hockey jelentés jóvátehetetlenül összetévesztette a fejlett nyugati országok viszonyait egy tipikusan fejlődő ország helyzetével, ahol a népesség több mint 90%-a vidéken él s csak 10%-nál kevesebb a városiakok száma.

A könyvtári szolgáltatások fejlesztését célzó nyugati mintájú koncepció a tanzániai viszonyok talaján nem bizonyult életképesnek: a kudarc letagadhatatlan. A *csődadatok* (alig 1%-os könyvtárhasználat a bőkezűnek mondható 124,5 millió tanzániai shilling állami támogatás ellenére) arra figyelmeztetnek, hogy a "fejlődés" eddigi ütemét véve alapul — ahhoz hogy a szolgáltatások a teljes lakossághoz eljussanak — 2000 (!) évre volna szükség.

A fejlődést gátló akadályok elhárítása érdekében merőben új *alternatív stratégia* kidolgozása szükséges. Abból a realitásból kell kiindulni,

hogy *a könyvtár nem lehet luxusintézmény, hanem az elmaradottság felszámolásának eszköze.*

Le kell fektetni, meg kell fogalmazni azokat a legfontosabb elveket, amelyek az új stratégia alapjául szolgálhatnak. Ezek: egyes tételek kritikája, a fejlődési szakaszok mérhetősége, hatékonysági módszerek kiválasztása, olcsó munkae-rőbázisra való támaszkodás, tervezési szintek betartása, belső erőforrások feltárása.

Egyes tételek kritikáján az általánosan elfogadott, de sajátos viszonyokra nem alkalmazható nézetek kiszűrését értjük. A könyvtáros szakértelemet Tanzánia ugyanis teljes egészében külföldről importálta részben a tanulmányútra küldött hazai, valamint a meghívott külföldi szakemberek közvetítésével. Ez a magyarázata egy sor téves nézetnek, mint például: a fejlesztés csak külföldi minta alapján történhet, a könyvtár elsősorban a műveletek privilégiuma, a könyvtár a nyomtatott kulturán alapszik, a könyvtári szolgáltatások mindig számíthatnak a felügyeleti hatóságok támogatására.

Mindeme nézetekkel szemben le kell szögezni, hogy ahol még sok írástudatlan és félművelt ember él, a könyvtár minden társadalmi réteget szolgál, s éppen az írástudatlanság, a kulturális elmaradottság elleni küzdelem egyik legfőbb eszköze. *A könyvtár a beszéden is alapuló kultúra közvetítője, s ezért döntő szerepet játszik a hátrányos helyzetűek társadalmi felemelkedésében.* A könyvtáraknak meghatározó szerepe van a hazai könyvkiadás megteremtésében is, azonban az ország szegénysége miatt, valamint a könyvtárfejlesztési tervek biztonsága érdekében lazítani kell a kormányzattal való anyagi függőségen, s ezért önfinanszírozó pénzügyi forrásokat kell felkutatni.

A mérhetőség elengedhetetlen követelmény ahhoz, hogy az előrehaladás üteméről, irányáról menet közben is világos képet nyerhessünk.

A későbbi bajok gyökere már magában az 1963. évi könyvtári törvényben rejlett, amikor az célként a "könyvtárak építését" s nem pedig a tömegek felemelését hangsúlyozta. Ezzel magyarázható, hogy az előrehaladás mértékének a könyvtárpaloták számát, azok berendezésének gazdagságát, az alkalmazottak létszámát, a gépkocsik mennyiségét stb. tekintették. A legsürgősebben szakítaniuk kell e pazarló szemlélettel és olyan mennyiségi-minőségi mutatók kidolgozása

*HOCKEY, S. W.: Development of library services in East Africa.

A report submitted to the governments of East Africa, 1960.

szükséges, mint pl. a használók száma a lakosság egészéhez viszonyítva, a kölcsönzött dokumentumok száma az összállomány százalékában stb.

Amíg nem vezetünk be egyértelmű mérési módszereket, amíg nem vállalunk elszámolási kötelezettséget a fenntartó szervek és a használók felé, továbbra is fennáll a veszély, hogy összevesszük az eszközt a céllal. Olyan mutatókat, módszereket kell alkalmazni, amelyek a befektést az eredményhez, illetve a költségek a hasznossághoz viszonyítják. Vegyünk egy példát. Legyen adva 3 millió tanzániai shilling a fejlesztésre. Az egyik programalternatíva az összeget egy angol-amerikai mintájú könyvtárpalota emelésére fordítja pl. egy 100 000 lakosú városban, ami által a létesült egyetlen kiszolgálói hely legfeljebb 5000 használót, azaz a lakosságnak 5%-át lesz képes fogadni. A másik alternatíva ugyanezt az összeget arra fordítja, hogy a sűrűbben lakott területek közelében sok kisebb, egyenként mintegy 150 000 shillingért kivitelezhető, olcsó építőanyagokat felhasználó könyvtárát létesít. Ily módon a 3 milliós beruházással 20 kiszolgálói helyet kaptunk, azaz az előbbihez viszonyítva 20-szor annyi használót érhetünk el.

A könyvtárakban lehetőleg olcsó munkaerőt kell alkalmazni. Az éves költségvetés 60%-át ugyanis a munkabérek emésztik fel, s ha ehhez még hozzávesszük az egyéb költségeket, alig 10% marad a dokumentumok beszerzésére. Ez azért is tarthatatlan, mert míg a közkönyvtári rendszer teljes állománya 1972-ben az 1 millió könyvet is meghaladta, ez a szám jelenleg már a 400 000-t sem éri el.

A tanzániai viszonyokra nem érvényesek azok a hagyományos könyvtárosi nézetek, amelyek a minél nagyobb számú és minőségű "hivatásos" gárda kiképzését és beállítását szorgalmazzák. A könyvtári szolgálatot olyan piramisnak foghatjuk fel, amelyek csúcsán a magasan kvalifikált szakértő található, de az alapot a minimális szakértelemmel bírók alkotják. Következésképpen kell törekedni arra, hogy az egyes részfeladatokat a piramis alacsonyabb szintjein állók lássák el, azonban e rutinfeladatokat végzőket is megfelelő képzésben kell részesíteni.

Meg kell teremteni a *belső anyagi erőforrásokat*. A fejlődés megköveteli a pénzügyi fedezet folyamatosságát, mely csak úgy garantálható, ha sikerül csökkentenünk a központi kormányzattól való túlzott anyagi függőséget, kiszolgáltatottságot. Megfelelő előkészítő munka eredményeként anyagi hozzájárulást lehet várni országos és helyi érdekvédelmi szervektől, így a szakszervezetektől, a szövetkezeti mozgalomtól, a vallási és jótékony célú intézményektől, valamint a helyi hatóságoktól, hiszen valamennyiük érdeke, hogy tagjuk részeseülhessen a könyvtárak szolgáltatásai-ból. De egyéb tevékenységekkel is bővíteni lehet a bevételeket, így pl. származhat többletbevétel könyvkötésből, iskolai anyagok és népszerű művek kiadásából, filmvetítésekből stb.

A tanzániai keserű tapasztalatok arra intik a fejlődő országokat, hogy számukra a fejlett országok kész receptjeinek átvétele nem jelent megoldást. *A tudást, az ismereteket a nép számára is hozzáférhetővé kell tenni*, ami azért is komoly nehézségeket jelent, mert a publikációk 97%-a angol nyelvű, amit a lakosságnak alig 15%-a ért csak meg.

Tanzániában a műveltségi szint emeléséhez a hazai kiadói ipar megteremtése elsőrendű feladat, a közművelődési könyvtári rendszernek tehát elsősorban ezt kell elősegítenie — egyebek közt az olvasói igények felkeltésével, írói-alkotói műhelyek szervezésével, könyvpropaganda kifejtésével —, hogy megvalósulhasson végre neves tudósok műveinek, más országok klasszikusainak és helyi szerzők írásainak megjelentetése szuaheli nyelven is.

Ha Tanzánia ki akar szabadulni az elmaradottság zsákutcájából, akkor a könyvtárfejlesztés elhírbázott módszereit új, saját testére szabott stratégiával és taktikával kell felváltania.

/MCHOMBU K.J.: Development of library and documentation services in Tanzania: Problems of Strategy and Tactics = Information Processing and Management 20. köt. 4. sz. 1984. p. 559-569./

(Zoltán Imre)

